

פְּכִים קִטְנִים

מים ראשונים: סמיכות פרשת וישלח לחג החנוכה מזמנת לנו לחבר את פך השמן הקטן של חנוכה, שנשתייר בחותמו של הכהן הגדול, לפכים הקטנים של פרשת השבוע, ששייר יעקב בעבר היבוק וחזר לקחתם.

וַיִּקְחֶם וַיַּעֲבְרֶם אֶת הַנְּחָל וַיַּעֲבֶר אֶת אֲשֶׁר לוֹ: וַיִּוְתֶר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֹּאבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר: (בראשית לב כד-כה).¹

רד"ק בראשית פרק לב פסוק כד – גשר מכאן מכאן

"ויקחם ויעבירם את הנחל" - אחר שעבר הוא ונסה המים, שב על שפת הנחל ולקחם והעבירם. מי שראוי שישאם על כתיפו היה נושא, ומי שהיו ראויים שיוליכם בידו היה מוליך ומעביר זה אחר זה עד שעברו כולם. בבראשית רבה: רב הונא בשם רב אידי: עשה עצמו כמין גשר נטל מכאן ונתן לכאן, נטל מכאן ונתן לכאן.² "ויעבר את אשר לו" - ואחר שהעביר האנשים והנשים העביר את אשר לו והוא המטלטלין. ועברו הבהמות והעבדים. ואחר שהעביר הכל, נשאר הוא עדיין לפקוד ולחפש אם נשאר דבר משלו.³

מסכת חולין דף צא עמוד א – חביבות הממון, יציאה בלילה לבד. המאבק

"ויותר יעקב לבדו" - אמר רבי אלעזר: שנשתייר על פכין קטנים.⁴ מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? - לפי שאין פושטין ידיהן בגזל.⁵ "וויאבק איש עמו עד עלות השחר" - אמר רבי יצחק: מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה.⁶ רבי אבא בר כהנא אמר מהכא: "הנה הוא זורה את גורן השעורים" (רות ג ב); רבי אבהו אמר מהכא: "וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו" (בראשית כב ג);⁷ ורבנן אמרי מהכא: "לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן" (בראשית לו יד); רב אמר מהכא: "ויזרח לו השמש והוא צולע על יריכו" (שם לב לב).⁸

¹ לפני שנגיע אל הפכים הקטנים (שהטמיע בנו רש"י מגרסה דינקותא), יש גם פשט לפסוק. ראה פירוש ספורנו על הפסוק: "ויותר יעקב לבדו. אחרון לכולם לנסוע מן המחנה, כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה". או אפילו נאמר שיעקב כבר העביר הכל ועבר בעצמו וחזר לבדוק שמא שכח דבר מה, כדברי פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שם: "ויותר יעקב לבדו. אחר שהעביר כל אשר לו, חזר לראות שמא שכח כלום, לימדתך תורה דרך ארץ, שאם תהלך בדרך אשר טעון משאך, קודם שתיסע מן המקום ההוא, חפש מקום חנייתך, שמא שכחת כלום". בחזרה זו של יעקב הוא נתקל עם המלאך שנאבק בו, ראה דברינו [מאבק יעקב והמלאך](#) בפרשה זו. ואנו נלך הפעם עם הפכים הקטנים ולא עם המאבקים הגדולים.

² ראה בראשית רבה פרשה עו סוף סימן ט: "ויקחם ויעבירם את הנחל, רב הונא בשם ר' אידי: עשה עצמו כגשר, נטל מכאן ונתן לכאן". האם הכיר הדרשן את פסל [קולוסוס מרודוס](#)? הדימיון עכ"פ מעניין. שם, הגיבור מגן על נמל האי ואילו כאן יעקב משמש גשר ומגן אנושי לכל ביתו ורכושו, במעבר מהגלעד לארץ.

³ בהמשך למקורות שהבאנו בהערה 1, עשינו עוד תחנה בדרך אל הפכים הקטנים בפירוש רד"ק (שיש לנו ממנו לצערנו רק פירוש לספר בראשית). במעבר היבוק עומד יעקב רגל פה רגל שם ומעביר אישית את כל בני ביתו ורכושו. רגע לפני שהוא מנתק את רגלו שבצד ההוא של היבוק, הוא מתכופף "לפקוד ולחפש אם נשאר דבר משלך", אולי לצורך זה גם חזר עם הרגל שכבר הייתה נטויה בארץ ישראל, לצד "ההוא". לעמוד יציב ולחפש היטב כל פיסת רכוש. עמל של עשרים שנה בחורב הלילה, לא בקלות ננטש. והרוצה ללמוד מכאן שהעולה לארץ ישראל רשאי לחזור לחוץ לארץ על מנת להציל כל רכוש אפשרי – ילמד. אבל זכות הראשונים למטבע הלשון 'פכים קטנים' שמורה למקור הבא.

⁴ גמרא זו, כולל ההמשך, מובאת ברש"י ורבי אליהו מזרחי (רא"ם) בהערותיו על רש"י מתייחס אליה וקובע: "פכים קטנים לאו דוקא, אלא כלים שאינם חשובים לכולם, פכים קטנים קרי להו. שכל הכלים החשובים בכלל: ויעבר את אשר לו, הם". מה שמתמיה עוד יותר את מעשהו של יעקב והסיכון שלקח (וביקורת הגמרא להלן). ואנו נרצה להראות שפכים קטנים אלה הם חשובים למדי ולא בכדי חזר עליהם יעקב. לשערת ולדורות – [מעשי אבות סימן לבנים](#).

⁵ ובשמות רבה פרשה א סימן א מצאנו כך גם לגבי משה: "ותקח לו תיבת גמא (שמות ב ג) - ולמה של גומא? אמר ר' אלעזר: לפי שחביב עליהם לצדיקים ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? לפי שאין פושטין ידיהם בגזל". ובמסכת ברכות סא ע"ב גמרונו: "ואהבת את ה' אלהיך. תניא, רבי אליעזר אומר: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך? ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך? אלא, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לך נאמר בכל מאדך". מי הוא שגופו חביב עליו מממונו? הוי אומר: זה הצדיק. סברות שונות נאמרו על כלל זה שצדיקים חביב עליהם ממונם מגופם ויש מאידך שמקשים על כלל זה מגמרא מגילה כח ע"א המונה את שבחי רבי נחוניא בן הקנה שבין השאר היה ותן בממונו וכך גם איוב שם. נראה שנושא זה ראוי לעסוק בו בנפרד. ראה רש"י להלן.

⁶ ראה פירוש רש"י שם: "שהרי יעקב נשאר יחידי והוזק". הלימוד מיעקב הוא על דרך השלילה.

⁷ הלימוד מאברהם הוא על דרך החיוב שיצא עם שני נערים.

⁸ שלוש מתוך חמש הדוגמאות שלא יצא אדם יחידי בלילה קשורים ליעקב. (אברהם הוא דוגמא חיובית, יעקב הוא דוגמא לסתור ועל בעז יש לודן בפעם אחרת, ראה רש"י בגמרא שם שמסביר שנשאר ללון בגורן ולא חזר יחידי לביתו בלילה). הדוגמא הראשונה

רש"י הירש בראשית לב כה-כו – מדוע הצדיקים מחבבים את הממון

לדעת חז"ל "נשתייר על פכין קטנים" (חולין צא ע"א). אחרי שהעביר בנחל את כל אשר לו, חזר עוד פעם, לראות אם לא שכח דבר. "מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם, וכל כך למה, לפי שאין פושטין ידיהן בגזל". רכוש, שצדיק זכה לו ביושר, אפילו אינו אלא שוה פרוטה, הרי הוא קדוש בעיניו. הוא לא יבזבז אותו, אף לא ישחית אותו לריק, והוא אחראי על שימוש היעיל. אלפי זוזים הרי הם בעיניו כשרוך נעל, בשעה שיש להוציא אותם למטרה נעלה. אך ערכו של שרוך נעל עולה לאלפי זוזים, בשעה שהוא עומד להתבזבז ללא טעם וללא מטרה. מי "שאינו פושט ידו בגזל", והוא קורא את שלו רק מה שהצליח לרכוש במאמציו הישירים, זה יראה את חסדי ההשגחה בכל קנין שרכש; אם מחוט ועד שרוך נעל, הכל בא לו בזיעת אפיים ישרה, שנתברכה בידי שמים, וערכו לא ישוער.⁹

ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) בראשית לב כה – לא חזר יעקב, נשאר

וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ, שִׁכַח פְּכִין קִטְנִים וְחָזַר עֲלֵיהֶם. קשה, מנא לו?¹⁰ יש לומר: משום דצריך להוציא מקרא זה ממשמעו. שאין לומר שנשאר יעקב לבדו יחידי כמשמעות המקרא. דהא אמרינן: "המהלך בדרך יחידי הרי זה מתחייב בנפשו". לכך אית למימר: אל תקרי לְבָדוֹ אלא לְכָדוֹ, כלומר: על כדו. והיינו ששכח פכין קטנים וחזר עליהן.¹¹

רבי בחיי בן אשר בראשית לב כה – פכים קטנים לילדים הקטנים

וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ. דרשו רבותינו ז"ל: לְכָדוֹ קרי ביה, מלמד שחזר על פכין קטנים, ללמד שממונם של צדיקים חביב עליהם כדי שיתרחקו מן הגזל, כך פירש רש"י ז"ל.¹² והכוונה כדי שלא יסתכנו הבנים הקטנים בדרך אם לא ישתו. ולכך שם עצמו בסכנה לחזור, והמקטרג נזדווג לו מיד.¹³

בראשית רבה פרשה עז סימן ב

"וַיֵּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ" - ר' חוניא אמר: נדמה לו בדמות רועה. לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלך ואחר כך אני מעביר את שלי. העביר יעקב אבינו שלו, אמר: נחזור ונראה שמא שכחנו כלום. משחזר – "וַיֵּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ".

והאחרונה קשורות ישירות באירוע מעבר יבוק שהסתיים במאבק עם המלאך שבו אמנם ניצח יעקב, אבל נותר צולע ופגוע. אז אולי יצא שכר החזרה לאסוף את הפכים הקטנים בהפסד? אולי כשהצדיקים מגלים חיבה יתירה לממונם הם ניזוקים?

⁹ ראה גם ספר אורחות צדיקים שער הצייקנות: "הטוב שבזאת המידה - שאינו מפקיר ממונו בהבלים, ופעמים נמנע מעבירות גדולות. ומחמת שמחסר נפשו מטובה, מתוך כך אין לו גיאות כמו שיש לגדיב ... לכן ידקדק האדם בעושרו בעצמו, ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב, ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה צייקן וכילי. וישקול כל זה במאזנים של תורה. וילמד מיעקב אבינו שהיה ציקן שאין דוגמתו, שנאמר (בראשית לב כה): ויותר יעקב לבדו. ואמרו רבותינו, זכרונם לברכה, ששכח פכים קטנים וחזר עליהם, מלמד שהצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, לפי שאין פושטים יד בגזל (חולין צא א"). גם רש"י וגם אורחות צדיקים מתמקדים בחלק הראשון של גמרא חולין שהבאנו (שזה אכן מקור מרכזי לכלל: צדיקים ממונם חביב עליהם מגופם"), אבל מתעלמים מהחלק השני שמזהיר שלא לצאת יחידי בלילה ולא לסכן עצמך גם בעבור פכים קטנים. עכ"פ, נראה שצייקנות זו של יעקב וחביבות הממון אינה אלא "סובב פני הדברים" (שמואל ב יד כ) כך שיקלע למפגש גורלי שיש לו רבדים הרבה יותר עמוקים. ועל כך כבר הרחבנו כאמור בדברינו **מאבק יעקב והמלאך** בפרשה זו, והפעם אנחנו עם הפכים הקטנים.

¹⁰ ברטנורא מצטט את הגמרא בחולין, אבל שואל: מאיפה לקח הדרשן את הרעיון שיעקב אבינו, בתוך כל הסאגה הגדולה של ההכנות למפגש עם עשו והחזרה לארץ, מוצא זמן לחזור באישון הלילה לעבר היבוק לאסוף פכים קטנים שאולי נשארו שם?

¹¹ ברטנורא עושה כאן טוויסט קטן. הוא נצמד לחלק בגמרא חולין לעיל שקובע שתלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה (ומה עם אנשים שאינם תלמידי חכמים? אולי הכוונה: אפילו תלמיד חכם לא יצא) ולפיכך ברור לו שיעקב לא חזר "לבדו" אלא "לכדו", לכדים ולחפצים האחרים שהשאיר מעבר ליבוק. (מישהו הוסיף עוקץ למטה בצד ימין לאות כ"ף?). חזר לְכָדִים עם עוד אנשים. ועדיין מכאן ניתן ללמוד שצדיקים ממונם חביב עליהם מגופם? ומה נעשה עם המילה "ויותר יעקב"? אולי שחזר פעם יותרת (נוספת)? עכ"פ, מהמאבק עם המלאך המשך ברור לסיפור חזרתו של יעקב לעבר היבוק, משמע שהיה בגפו ולא היו אחרים איתו.

¹² רבי בחיי בן אשר, שקדם לברטנורא, הכיר גם הוא את הדרשה "לבדו – לכדו" (שאחרים יצאו חוצץ כנגדה), אבל הציטוט מרבותינו וגם מרש"י לא מוכרים לנו. עכ"פ הוא אינו רואה שום בעיה או קשר בין דרשה זו ובין החלטתו של יעקב לצאת יחידי בלילה. זו המשמעות של "צדיקים ממונם חביב עליהם מגופם", שהם גם מסתכנים.

¹³ כאן ההפתעה של רבי בחיי. למה פכים קטנים? בגלל הילדים הקטנים. הפכים הקטנים הם כלי המאכל ואולי גם הלבוש והמשחק של הילדים הקטנים! בשבילם מסתכן יעקב. לא סתם ממון ורכוש חביבים עליו מגופו. ממון ורכוש וכלים הקשורים בחינוך הילדים ובתשומת הלב אליהם. ילד צריך את הפך כדי לשתות מים וזה פיקוח נפש, אבל אולי גם את המשחק והצעצוע שלו. כך גם יחונך מילדות לא לגזול מילדים אחרים. והמקטרג הופיע ללא כל קשר למעשהו הנכון של יעקב.

רבי חייא רבה ורבי שמעון בר רבי נשאו ונתנו בפרקמטיא, במטכסא.¹⁴ נכנסו לצור זו ועשו מלאכתם. משיצאו מן השער, אמרו: נלך ונתפוס אומנות אבותינו. נחזור ונראה אם שכחנו כלום. חזרו ומצאו חבילה של משי. אמרו להם: מנין לכם? אמרו מיעקב סבא, שכתוב: "ויותר יעקב לבדו".¹⁵

ורבנן אומרים: לארכיליסטס נדמה לו, לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלי ואני אעביר את שלך. העביר המלאך את של אבינו יעקב כהרף עין, והיה אבינו יעקב מעביר וחוזר ומוצא, מעביר וחוזר ומוצא כל הלילה. אמר לו: פְּרָמְקוּס!¹⁶ אמר ר' פנחס: באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך צוארו.¹⁷ אמר לו: פרמקוס, פרמקוס! אין חרשים מצליחים בלילה! אמר ר' הונא: בסוף אמר המלאך: אני מודיעו עם מי הוא עוסק. מה עשה? נתן אצבעו בארץ, התחילה הארץ תוססת אש. אמר לו יעקב: בזו אתה מפחידני? אני כולי ממנה, זהו שכתוב: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו'". (עובדיה א יח).¹⁸

דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית מה כ – יוסף מאותת לאחים

"ועינכם אל תחוס על כליכם".¹⁹ לפי שהיה יודע באביו שהיה קפדן על כליו וחס עליהם, כמו שאמרו חז"ל: "ויותר יעקב לבדו - שחזר על פכים קטנים" לכך הזהירם על כך. כך מפרש הרב יעקב ז"ל.²⁰

אור החיים ויקרא יד לו – הפכים הקטנים מצילים

"בטרם יבוא הכהן".²¹ ... אין חיוב לכהן להתעכב עד שידע שפינו ודאי את כל אשר בבית ...²²
 "כל אשר בבית" – פירוש: כל אשר בבית לא יטמא, אלא יצילו הכל ואפילו פכים קטנים, כי חס ה' אפילו על ממון הבזוי של ישראל. ובזה נתן טעם הכתוב: למה צוה ה' לפנות קודם. הלא אפילו אחר ביאת הכהן ורואה הנגע אין הבית טמא אלא אחר שיצא הכהן ויסגירנו.²³

¹⁴ במשי, סחרו במשי.

¹⁵ הזחננו קטע זה של המדרש, משום שהוא קוטע את הדרשה המרכזית בסיפור מעשה על פכים קטנים של חכמים שנהגו כיעקב.

¹⁶ מכשף ביוונית.

¹⁷ פוקרין – חבל. ראה קהלת רבה (וילנא) פרשה י סימן א: "אי לך ארץ שמלך נער ... ויאמר המלך קחו לי חרב וגו' ויאמר המלך גזרו את הילד החי וגו' ותאמר האשה אשר בנה החי וגו'. א"ר יהודה אמר ר' אלעאי: אילו הייתי שם, פוקרין הייתי כורך על צוארו! כשהוא אומר: קחו לי חרב, אילולי שנתמלאת עליו רחמים כבר נהרג. ועל אותה שעה הוא אומר: אי לך ארץ שמלך נער". על שלמה המלך אנחנו מדברים! ראה דברינו [משפט שלמה](#) בפרשת מקץ.

¹⁸ מדרש זה מחזיר אותנו לקשר של מעבר יבוק עם המאבק עם המלאך, הוא שרו של עשו המתואר כאן כמכשף. עפ"י מדרש זה, על פכים גדולים חזר יעקב. להתמודדות הרת גורל, בסופה זכה שהמלאך יקדים ויגלה לו את שעתיד הקב"ה לבשרו: שינוי שמו מיעקב לישראל. המפגש לא בא משום שיעקב חיבב את ממונו יותר מדאי ובחר לחזור יחידי בלילה על פכים קטנים, שאולי לא היה צריך לעשות. המעבר הלך וחזור התרחש לאורך כל הלילה. במהלך כל המעבר, היה שרו של עשו, מלווה את יעקב. יעקב מציע לו שיתוף פעולה בחציית היבוק, או שמא ההפך, שרו של עשו הוא שמציע ליעקב את השותפות. כבר במהלך העברת הפכים מכל הסוגים, גדולים קטנים, מטלטלים ובעלי חיים, מגלה יעקב עם מי יש לו עסק. גם הסיפור של החכמים שחזרו לצור לבדוק אם שכחו דבר מה וגילו ששכחו חבילה של משי, אינו הולם "פכים קטנים". מדרש זה נוגד לכאורה את הגמרא בחולין שיעקב חוזר "יחידי בלילה", אולי שלא לצורך, על פכים קטנים ויכול להתחבר יפה לפירוש רד"ק ומדרש בראשית רבה שיעקב עמד כמין גשר בין שתי גדול היבוק. אבל עדיין ניתן לחבר את שני המדרשים, את שתי הגישות הנ"ל, ולומר שעל זה בדיוק היה המאבק עם שרו של עשו. על העברת כל רכושו של יעקב שהשיג ביגיע כפיו בחורן, גם על הפכים הקטנים ועל כך בפירושים הבאים.

¹⁹ ראה הפסוק במלואו שם: "וְעֵינֵיכֶם אֶל תַּחֲסוּ עַל כְּלֵיכֶם כִּי טוֹב כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם לָכֶם הוּא", שאלה בעצם דברי פרעה ליוסף שיאמר לאחיו ויזרום להביא את כל משפחתו למצרים. אבל הדרשן/פרשן שם דברים אלה בפי יוסף לאחיו ואנחנו נזרום איתו.

²⁰ כך גם מצאנו בפירוש ר' חיים פלטיאל לפסוק שאומר: "ועינכם אל תחוס על כליכם - לפי שהיו חסים על כליהם. כיון שהכירם, אמר להם: אל תעשו כמו שנעשה לכם אז שנשאר אבי על פכים קטנים". מסתבר שבני יעקב הכירו את הסיפור על אביהם שחזר לעבר היבוק, אולי גם שאלו לפשר צליעתו ביום למחרת והתכונה של אביהם לא להזניח שום פריט או חפץ, הייתה ידועה להם. יוסף מכיר תכונה זו, ואזכורה יכול לשמש עוד סימן שיוסף הוא המדבר אליהם. למרות שכאמור אלה בעצם דברי פרעה, מרגע שהושמו בפי יוסף נראה לחבר אותם לדבריו לעיל שם (פסוק ט): "מהרו ועלו אל אבי". אין כעת זמן להתעסק בפכים קטנים. אבא, אומר יוסף, לפני המפגש עם עשו ואולי כחלק מהפרידה המוחלטת מלבן, לא משאיר שום דבר מאחור. מה שעובר איתו הוא מעכשיו מנכסי ארץ ישראל שיש בהם ברכה, מה שנשאר מאחור שייך למדרש הבא. המצב כאן, אומר יוסף הוא שונה, אולי כי הכיוון השונה, יציאה מהארץ למצרים, אולי כי בגעגועי יוסף לאביו אין מקום לעסקי רכוש. הספיק לנו הפך הגדול של גביע הכסף. בין ממונם של צדיקים לגופם, יש גם את נפשותם החיה (לא של ר' עקיבא), את געגועי הנפש לאהוב שגוברים על הכל.

²¹ מדובר [בצרעת הבית](#) עליה הרחבנו לדון בפרשת מצורע. ראה הפסוק שם במלואו: "וְצִנְהָ הִפְתָּהּ וּפְנֵה אֶת הַבַּיִת בְּטָרִם יְבֵא הַפֶּהן לְרֵאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בְּבַיִת וְאַחַר כֵּן יְבֵא הַפֶּהן לְרֵאוֹת אֶת הַבַּיִת".

²² בניגוד למשתמע מפשט הפסוק, מפרש אור החיים, הכהן יכול לבוא ולראות את הבית החשוד בצרעת ולא למהר להסגיר אותו, היינו להכריז עליו כנגוע. הכהן יכול לצוות לפנות את הבית ולעמוד בצד ולהמתין עד שיפנו את "כל אשר בבית".

²³ הפכים הקטנים מצילים את הבית מטומאת הצרעת. כל עוד יש ולוא פך קטן, סיכה או מחט, שניתן לפנותם. רק אחרי פינוי "כל אשר בבית", יסגיר הכהן את הנגע. ראה בהקשר דומה גם דברי גמרא ברכות כג ע"א: "פכין קטנים מצילין באהל המת". והרוצה להרחיב יעיין בגמרא בבא קמא טז ע"א לעניין דיני נזיקין בפכים קטנים ושם בדף כה ע"ב עוד בדיני טומאה וטהרה. וכבר הרחבנו

מסכת שבת דף כא עמוד ב

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי חנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.²⁴

בראשית רבה פב ו, פרשת וישלח

"ויעל מעליו אלהים" (בראשית לה יג) - אמר ריש לקיש: האבות הם הם המרכבה, שנאמר: "ויעל אלהים מעל אברהם" (בראשית יז כב), "ויעל מעליו אלהים", "והנה ה' נצב עליו" (שם כח יג).²⁵ "ויעב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן" (לה יד) - כמלוא פי הפך.²⁶

מסכת יומא דף עז עמוד ב

אמר רבי פנחס משום רב הונא צפורה: מעין היוצא מבית קדשי הקדשים, בתחילה דומה לקרני חגבים, כיון שהגיע לפתח היכל נעשה כחוט של שְׁתִי, כיון שהגיע לאולם נעשה כחוט של ערב, כיון שהגיע אל פתח עזרה נעשה כפי פך קטן. והיינו דתנן רבי אליעזר בן יעקב אומר: מים מפכין עתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית. מכאן ואילך היה מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד, כיון שמגיע לפתח בית דוד - נעשה כנחל שוטף, שבו רוחצין זבין וזבות נדות ויולדות, שנאמר: "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מְקוֹר נְפֹתָח לְבַיִת דָּוִד וְלִישְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לְחֻטָּאת וּלְנֶדֶה" (זכריה יג א).²⁷

פירוש ר' עובדיה מברטנורא מסכת מידות פרק א משנה ד (שקלים ו ג)

שער המים - כדכתיב בספר יחזקאל (מז ב) והנה מים מפכים מן הכתף הימנית, והיינו דרום שקרוי ימין כדכתיב צפון וימין. וראה יחזקאל בנבואה שהיו מים יוצאים מבית קודש הקדשים דקים כקרני חגבים וכשמגיעים לשער זה נעשים כמלוא פי פך קטן, והיינו דקרי להם מים מפכים.²⁸

כאמור לדון בנושא [צרעת הבית](#) בפרשת מצורע. כאן רק נציע, על משקל הביטוי "אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו" (מסכת תענית יא ע"א, ראה ההקשר שם), את הביטוי: קירות ביתו של אדם מעידים בו ופכים קטנים מצילים אותו.

²⁴ הגענו סוף סוף מהפכים הקטנים של פרשת השבוע אל חג החנוכה הממשמש ובא. אל פך השמן שהציל את בית המקדש. בפרשתנו, פכים קטנים שבגינם נאבק יעקב עם שרו של עשו, ובחנוכה, פך השמן של צאצאי יעקב שמסמל את מאבקם עם שרי יוון. ראה פירוש הדר זקנים על הפסוק שמכיר גם הוא את הדרשה "לבדו - לכדו", ומציע להשאיר את המילה "לבדו" במקומה, רק במשמעות של: "לבדו לשון בית הבד שמושכין על ידו שמן מן הזתים ודרך לשים שמן בפכין קטנים". אז גם אצל יעקב מדובר בפכי שמן. לפכים אלה, גם לקטנים שבהם, יש ערך רב. את השמן הראשון היוצא בבית הבד, אותו לבדו, משמרים בפכי שמן קטנים ומיוחדים שנחתמים מיד. ראה סדר השמנים במסכת מנחות פרק ח משנה ד (בדברינו [שמן הזית](#) בפרשת תצוה). ויש עוד קשר של פך שמן לפרשתנו. מי שרוצה לעצור כאן ולנחש מוזמן. התשובה, בשילוב של מדרש ומקרא, במקור הבא.

²⁵ ראה דברינו בפרשת מקץ [מי מתקיים על מי](#).

²⁶ הנוסח בבראשית רבה תיאודור-אלבק הוא: כמפי הנוד, אבל אנחנו השארנו הפעם את נוסח וילנא המזכיר "פך" מסיבות ברורות. בחזרתו לארץ מקיים יעקב את נדרו להקים בית אלהים (את אבן הפינה לפחות, ולא בלי שהקב"ה מזכיר לו את נדרו, ראה דברינו [קום עלה בית אל](#) בפרשה זו). יעקב מציב מצבה ונוסך עליה נסך (יין) ויוצק עליה שמן "כמלוא פי הפך". הרי לנו עוד חיבור נאה של פרשתנו לחג החנוכה המציץ אחר כותלנו. אבל כל אלה פכי שמן שאינם נזכרים במפורש במקרא. אז הנה שוב שאלה לשולחן השבת, לבן ולבת, כמנחה על מחבת: איפה נזכר פך שמן במפורש במקרא? התשובה במים האחרונים (שמן שצף על המים).

²⁷ הדרשן מבין שהפסוק בזכריה מדבר על מקור מים חיים (מי מעיין) שיצא מירושלים וישתמשו בו למי חטאת (מי נדה) המטהרים טומאות חמורות. מעיין מעיין זה נמצא גם בהמשך הספר, בזכריה פרק יד, הפטרת יום טוב ראשון של סוכות: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מִים חַיִּים מִירוּשָׁלַם חָצִים אֶל הַיָם הַקְּדֻמוֹנִי וְחָצִים אֶל הַיָם הָאֲחֵרוֹן בְּקִיץ וּבְחֶרֶף יִהְיֶה". ראה מוטיב זה גם ביחזקאל פרק מז פסוק א: "וְיִשְׁבְּנִי אֶל פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה מִים יֵצְאוּ מִתַּחַת מַפְתַּן הַבַּיִת קְדִימָה כִּי פְנֵי הַבַּיִת קְדִים וְהַמַּיִם יֵרְדוּ מִתַּחַת מַפְתַּן הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנְּגַב לַמִּזְבֵּחַ" (ראה פירוש רד"ק על הפסוק שם שמביא את הגמרא הנ"ל); וביואל פרק ד פסוק יח: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִטְפוּ הַהַרְיִים עֲסִים וְהַגְּבֻעוֹת תִּלְכְּנָה חֵלֶב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יִלְכוּ מִים וּמַעְיָן מִבַּיִת ה' יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשְּׂטִיִם". פך השמן מאיר בבית המקדש פנימה (וממנו לחוץ), ופך המים החיים הקטן שבפתח העזרה, יוצא להרוות את העולם ולטהרו.

²⁸ ופירוש תפארת ישראל - יכין מסכת מידות פרק ב משנה ו: "המים מפכים. רצה לומר נחל קטן יצא בשער זה רחב כמלא פי פך קטן, ואפשר שהוא היה אמת המים שעובר בעזרה הנזכר [פסחים כ"ב ב'] ובכמה דוכתי בש"ס". היינו, אין זה מעיין ניסי היוצא מבית קדשי הקדשים, אלא [המפעל ההנדסי המורכב](#) בימי בית שני, מהתקופה החשמונאית, שהביא מים לירושלים ולבית המקדש מבריכות שלמה לאורך 21 קילומטרים ובשיפוע מאד עדין (האמה התחתונה). המשותף לשני פירושים אלה הוא שהביטוי "מים מפכים", כדברי ר' אליעזר בן יעקב בגמרא לעיל, הוא במילה "פי פך". מפכה - יוצא בקילוח מבעבע כמפי פך. וזה כאמור לעיל, ביציאה מפתח העזרה. בין כך ובין כך, מקור הביטוי מים מפכים הוא, שוב, ביחזקאל מז ב: "וְיִוצְאוּ דְרָךְ שַׁעַר צְפוֹנָה וְיִסְבְּנִי דְרָךְ חוּץ אֶל שַׁעַר הַחוּץ דְרָךְ הַפּוֹנֶה קְדִים וְהִנֵּה מִים מִפְּפִים מִן הַפֶּתַח הַיְמָנִית". שנזכה למים רבים ומפכים, ראשוניים רשות, אמצעים (הבאים בסעודה) בזכות ואחרונים חובה. לשנים רבות ונעימות.

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: והתשובה לשאלה על פך השמן במקרא: פעמיים: האחת, במשיחת דוד ע"י שמואל, שמואל א י א; והשנייה, במשיחת יהוא בן נמשי ע"י אלישע, מלכים ב פרק ט פסוקים א, ג.